

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY –
PAST, PRESENT AND FUTURE

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY

PAST, PRESENT AND FUTURE

**MAGYARORSZÁG
RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA
MÚLT, JELEN, JÖVŐ**

**ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY
PAST, PRESENT AND FUTURE**

SZERKESZTETTE/EDITORS

BENKŐ ELEK – BONDÁR MÁRIA – KOLLÁTH ÁGNES

Budapest 2017

A kötet megjelenését támogatta:

Miniszterelnökség

Magyar Tudományos Akadémia

Borítókép:

Sárbogárd-Bolondvár őskori földvára (Fejér megye).

PTE BTK TTI Pécsi Légitrégészeti Téka 39140, 2011. május 26, fényképezte: Szabó Máté

A hátsó borítón:

Kospupa-Alsóhetény-puszta, késő római település: térképezett légi felvétel; szűrt légi felvétel; mikrodomborzati különbségek a régészeti jelenségek környékén; digitalizált régészeti jelenségek.

Készítette: Szabó Máté

Képfeldolgozás, képszerkesztés: Réti Zsolt, Szinyei Viktor

Angol fordítás, nyelvi ellenőrzés: Seleanu Magdolna, Zatykó Csilla és a szerzők

Borítótervezés: Kaszta Móni

© A Szerzők, szerkesztők, fordítók, illusztrátorok

MTA BTK Régészeti Intézet, Archaeolingua Alapítvány

Minden jog fenntartva. A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

ISBN 978-963-9911-98-7

ARCHAEOLINGUA

Nyomdai előkészítés: Archaeolingua Alapítvány

Felelős vezető: Jerem Erzsébet

Tördelés: Kiss Csillag Zsuzsanna

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

TARTALOM / CONTENTS

BENKŐ ELEK	9
Magyarország Régészeti Topográfiája. Múlt, jelen, jövő <i>Archaeological Topography of Hungary. Past, present and future</i>	
BÁLINT MARIANNA	27
Az Árpád-kori településhálózat rekonstrukciója a Duna–Tisza köze déli részén <i>Reconstruction of Árpadian Age settlement patterns in the Danube–Tisza interfluve</i>	
BEDE ÁDÁM	45
Halomkataszterezési munkálatok a Tiszántúl középső részén <i>Cadastral field surveys on mounds in the central part of the Tiszántúl region, Hungary</i>	
BERTA ADRIÁN	67
A Ludasi-tó természeti rezervátum régészeti topográfiai munkálatainak előzetes eredményei <i>Preliminary results of an archaeological survey of the Lake Ludas micro-region</i>	
BERTÓK GÁBOR – GÁTI CSILLA	91
Egy légitérészeti topográfia kezdetei – légitérészeti kutatások Baranya megyében (2005–2015) <i>The first ten years of the aerial archaeological survey of Baranya County, Hungary (2005–2015)</i>	
BONDÁR MÁRIA	103
A topográfia előzményei és kezdetei. A topográfia a Régészeti Intézetben <i>The dawn of topographic studies in Hungary. Topography in the Archaeological Institute</i>	
BORHY LÁSZLÓ – CZAJLIK ZOLTÁN – RUPNIK LÁSZLÓ – NAGY BALÁZS – PUSZTA SÁNDOR – BÖDŐCS ANDRÁS – BARTUS DÁVID	125
Nondestruktív lelőhelykutató módszerek integrált alkalmazása Brigetioban és környékén 2014–2015-ben <i>Integrative use of non-destructive research methods in Brigetio and its surroundings in 2014–2015</i>	
DANI JÁNOS – MÁRKUS GÁBOR – KULCSÁR GABRIELLA – VOLKER HEYD – PIOTR WŁODARCZAK – ANDREJ ZITNAN – JAROSLAV PEŠKA	137
A „Yamnaya Impact Project” régészeti topográfiai tanulságai <i>Archaeological topographic results of the “Yamnaya Impact Project”</i>	
FELD ISTVÁN – TEREI GYÖRGY	151
Vártopográfiai, regionális várkutatás Magyarországon <i>Castle topographies and regional castle research in Hungary</i>	

GÖMÖRI JÁNOS	163
Az MRT és a MILK. Régészeti topográfiai munkálatok és Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere: a korábbi együttműködés és a jövőbeli összehangolás lehetőségei	
<i>The archaeological topography of Hungary (MRT) and the gazetteer of industrial archaeological sites of Hungary (MILK): previous co-operation and possibilities of future co-ordination</i>	
HOLL BALÁZS	175
Határtalan lelőhelyek – régészeti lelőhelyek határai	
<i>Boundless sites – The boundaries of archaeological sites</i>	
ILON GÁBOR	185
A néhai Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat fémkeresős protokolljának eredményei egy ménfőcsanaki lelőhelyrészleten. Előzetes anyagközlés	
<i>Results of the metal detector survey protocol of the former Field Service for Cultural Heritage at Ménfőcsanak. Preliminary report</i>	
ISTVÁNOVITS ESZTER – SZŐCS PÉTER	207
Határon átnyúló topográfiai kutatások a Felső-Tisza-vidéken	
<i>Cross-border topographic research in the Upper Tisza region</i>	
K. NÉMETH ANDRÁS	213
A Tolna megyei régészeti topográfiai kutatások vázlatos története	
<i>A brief history of archaeological field surveys in Tolna County</i>	
KNIPL ISTVÁN	227
A tájhasználat változásai térben és időben. Hajós és Császártöltés terepbejárásának eredményei	
<i>Spatial and temporal changes of land-use: results of field surveys undertaken at Hajós and Császártöltés</i>	
KOVÁCS GYÖNGYI – CSÁNYI MARIETTA – TÁRNOKI JUDIT	239
Topográfiai kutatások a Tiszazugban (Jász-Nagykun-Szolnok megye)	
<i>Topographic research in the Tiszazug area (Jász-Nagykun-Szolnok County)</i>	
KVASSAY JUDIT	255
A „félcédulától” a lelőhelyleírásig. Az MRT kötetek előkészítő adatgyűjtési munkafolyamatai	
<i>From a “slip of paper” to the description of a site. The preparatory data collection process of the Archaeological Topography of Hungary volumes</i>	
LASSÁNYI GÁBOR – ZSIDI PAULA	273
Új módszerek egy régi lelőhely kutatásában. Fémkeresővel az aquincumi polgárváros nyugati felének topográfiai kutatásában	
<i>New methods in the research of an old site. Using metal detection during the survey of the western part of the civil town of Aquincum</i>	

MASEK ZSÓFIA	289
Településkutatás a kora népvándorlás kori Alföldön. Az MRT tanulságairól <i>Settlement studies of the early Migration period on the Hungarian Plain. Some implications of the Archaeological Topography of Hungary project</i>	
MÁTÉ GÁBOR	301
17–18. századi tanúvallomások településtörténeti tanulságai a középkori Tolna nyugati és déli felén <i>Changes in settlement patterns as reflected in lawsuit testimonies from the end of the Ottoman period until the beginning of the 18th century in Tolna County</i>	
MESTERHÁZY GÁBOR – STIBRÁNYI MÁTÉ – PADÁNYI-GULYÁS GERGELY	311
Megmondjuk előre? Örökségvédelmi célú prediktív modellezés <i>Is it a crystal ball? Archaeological predictive modelling in cultural resource management</i>	
PETŐ ZSUZSA	331
Régészeti topográfia és a történeti tájhasználat emlékei a Szendrői-medencében <i>Archaeological topography and the relics of historical land-use in the Szendrő Valley</i>	
REMÉNYI LÁSZLÓ	349
Örökségvédelmi szempontok a régészeti topográfiai kutatásban <i>Archaeological topography from the perspective of heritage protection</i>	
SALÁTA DÉNES – KRAUSZ EDINA – PETŐ ÁKOS	359
Régészeti lelőhelyek előzetes állapotfelmérése történeti források alapján <i>Preliminary assessment of the condition of archaeological sites on the basis of historical sources</i>	
STIBRÁNYI MÁTÉ	369
A határon álló templomok. A középkori templomos helyek és a településhálózat vizsgálata Fejér megyében <i>Churches on the boundary. Investigation of medieval church sites and the settlement pattern in Fejér County, Hungary</i>	
STIBRÁNYI MÁTÉ	387
Gondolatok a 21. századi régészeti lelőhely-azonosításról és a régészeti topográfiáról <i>Thoughts about archaeological site identification and archaeological topography in the 21st century</i>	
SZABÓ MÁTÉ	399
A légrégészet helye a megújuló MRT-ben. A National Mapping Programme tanulságai Magyarországon <i>“(Hungarian) National Mapping Programme”. The role of aerial archaeology in the new Archaeological Topography of Hungary</i>	

SZATMÁRI IMRE	425
Gyula és Sarkad környékének régészeti topográfiája. Magyarország Régészeti Topográfiája, Békés megye IV/4. kötet – helyzetkép 2015	
<i>The archaeological topography of the territory of Gyula and Sarkad. Archaeological Topography of Hungary, Békés County, Volume IV/4: The situation in 2015</i>	
SZENDE LÁSZLÓ	445
Topográfiai jellegű kéziratok a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában	
<i>Manuscripts of topographic nature in the Archaeological Archives of the Hungarian National Museum</i>	
SZILÁGYI MAGDOLNA	463
A középkori utak topográfiai vizsgálata Magyarországon.	
Régi módszerek, új lehetőségek	
<i>The topographic investigation of medieval roads in Hungary. Old methods, new perspectives</i>	
SZILAS GÁBOR – TÓTH FARKAS MÁRTON	487
Újraolvasott fejezet Budapest múltjából. Csepel-Szabadkikötő őskori leleteinek újrafeldolgozása és a városi régészeti topográfia lehetőségei	
<i>A re-visited chapter of Budapest's past. The re-assessment of the prehistoric finds from Csepel-Szabadkikötő and the perspectives in urban archaeological topography</i>	
TANKÓ KÁROLY	513
Az örökségvédelmi hatástanulmány készítésének régészeti topográfiai vonatkozásai	
<i>Cultural heritage impact assessment and its relevance for archaeological topography</i>	
TOLNAI KATALIN	529
Adat vagy információ?	
Lelőhelyek vizsgálata publikált topográfiai gyűjtések alapján	
<i>Data or information? Analysis of sites based on published topographic material</i>	
VISY ZSOLT	539
A római <i>limes</i> magyarországi topográfiája a CLIR program és a világörökségi nevezés tükrében	
<i>The topography of the Roman limes in Hungary as represented in the CLIR programme and in the World Heritage nomination</i>	
VIZI MÁRTA	549
Terepbejárások a Tolna megyei Ete mezőváros területén	
<i>Field survey in the area of the market town of Ete in Tolna County</i>	
ZATYKÓ CSILLA	563
Középkori településszerkezet és tájhasználat a Berzence környéki terepbejárások tükrében	
<i>Medieval settlement patterns and land-use: results of the field survey conducted in Berzence and its surroundings</i>	

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY KÉSZÍTÉSÉNEK RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIAI VONATKOZÁSAI

*Tankó Károly**

* MTA–ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport, csiszar@gmail.com

A közelmúltban több, az örökségvédelmi hatástanulmányokat különböző szempontokból vizsgáló szakcikk jelent meg. Ezek az írások gyakran erős kritikával illették a szisztéma hiányosságait, és főleg a negatív példákat hangsúlyozták.¹ Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az első jogszabály megalkotásakor² az örökségvédelmi hatástanulmányok készítését valós igény szülte, a jogalkotó létező problémákra kísérelt megoldást nyújtani, ami több tekintetben is előrelépést jelentett a megelőző időszak örökségvédelmi stratégiájához képest.

Tény, hogy az elmúlt két évtizedben komoly kihívásokhoz kellett igazodnia a hazai régészetnek. Főleg az állami beruházások, ezen belül pedig elsősorban a közúthálózat fejlesztése az ország szinte minden részén nagy felületű ásatások sorát eredményezte.³ A szakma részéről és beruházói oldalról is komoly igény jelentkezett a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti tevékenység előkalkulációjára és időbeli tervezésére. Ennek szabott jogi keretet és szabályozta tartalmi követelményeit az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló rendelet.⁴ A jogszabály megalkotásának nyílt célja volt, hogy az örökségvédelmi hatóság elé kerülő engedélykérelmek elbírálásához, illetve a szükséges intézkedések kikötéséhez szakmailag megfelelő döntés-előkészítő anyag álljon rendelkezésre. A másik elvárás az volt, hogy a beruházással kapcsolatos régészeti szakmai egyeztetés időben megelőzze a hatósági eljárást és így már a tervezés időszakában lehetőség legyen az örökségvédelmi érdekek érvényesítésére.

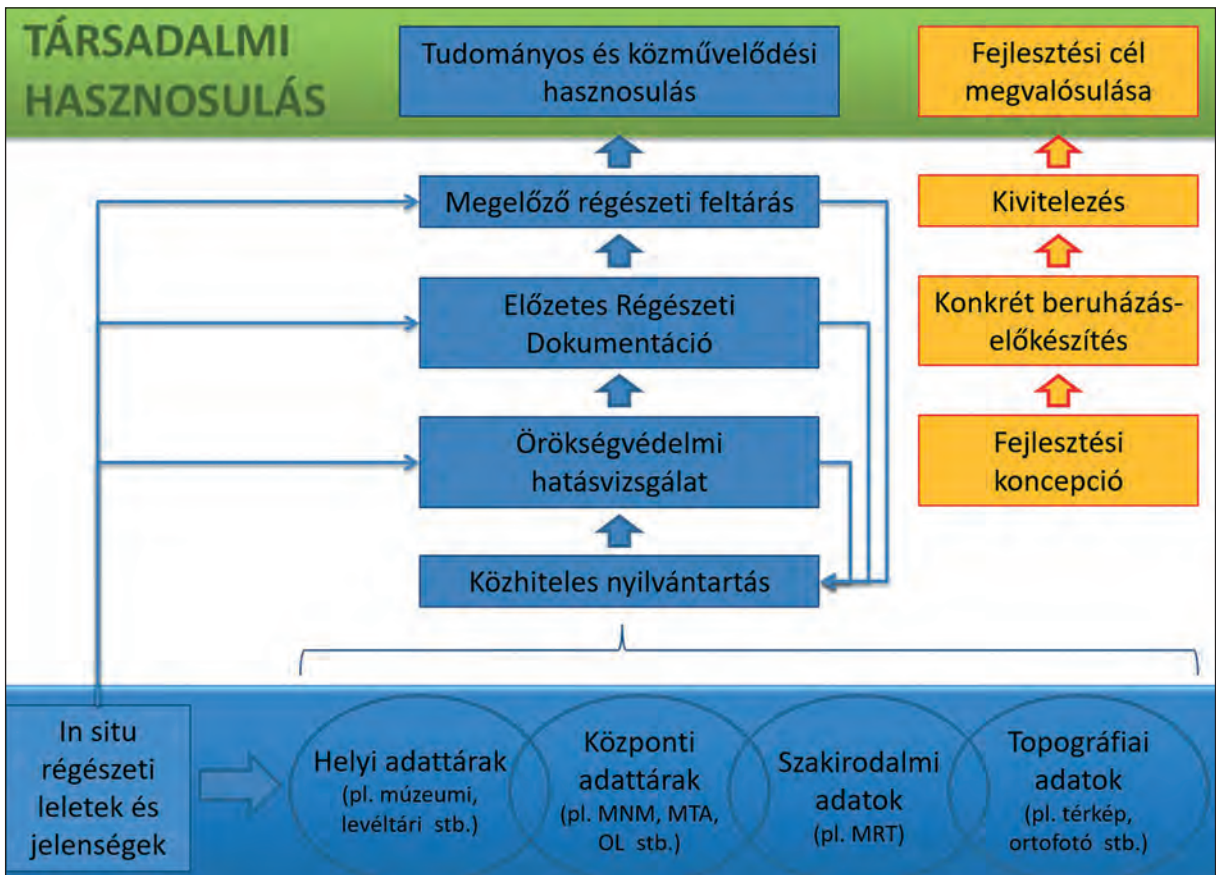
Az örökségvédelmi hatástanulmány, azon belül pedig a régészeti hatásvizsgálat elkészítésének elsődleges célja az, hogy számba vegye, felderítse és felmérje a településrendezéssel érintett örökségvédelmi értékeket, vizsgálja az őket ért hatásokat és javaslatot tegyen megóvásukra. Ebből következik, hogy az örökségvédelmi hatáselemzés elmaradása minden esetben jelentős kockázattal jár, ugyanis előfordulhat, hogy a fejleszteni kívánt területen kivitelezés közben napvilágra kerülő régészeti leletek és jelenségek miatt szükségessé váló régészeti feladatellátás jelentősen késleltetheti, egyúttal előre nem kalkulálható módon drágíthatja is a beruházás megvalósulását. A beruházó oldalán jelentkező kockázat mellett, örökségvédelmi szempontból a településfejlesztésnek kitett régészeti lelőhelyek szinte minden esetben potenciálisan veszélyben vannak. A hatáselemzés kiemelt jelentősége és felelőssége tehát annak körvonalazásában rejlik, hogy a lehetséges alternatívák felvázolásával milyen módon csökkenthető az örökségvédelmi értékeket érő káros hatások és folyamatok. Amennyiben pedig az adott fejlesztés kapcsán a régészeti lelőhely elkerülésére nincs mód, vagy az jelentős költségnövekedéssel járna, a hatástanulmány feladata, hogy a fejlesztést tervezők részére kellő tájékoztatást nyújtson a jogszabályi előírásokról és az ezekből adódó kötelezettségekről (1. ábra).

¹ SZALONTAI 2011; REMÉNYI 2012; STIBRÁNYI 2012a.

² Azóta már hatályát vesztt 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet az örökségvédelmi hatástanulmányról.

³ RACZKY 2007, 7.

⁴ 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet (hatályát vesztt); 392/2012 (XII. 20.) Kormányrendelet (hatályát vesztt) és a 496/2016. (XII. 28.) Kormányrendelet (a kézirat leadásakor hatályos) az örökségvédelmi hatástanulmányról.

1. ábra. Az örökségvédelmi értékek társadalmi hasznosulása a területfejlesztés folyamatában, a régészeti adatok tudományos kutatása és feldolgozása nyomán. Készítette: Tankó Károly.
 Fig. 1. The social use of cultural heritage protection in the urban development planning process through the research and assessment of archaeological data. Made by Károly Tankó.

A fentiek fényében a hatásvizsgálatot készítők felelőssége a helyi kulturális örökség védelmében vitán felül áll. A megfelelő döntés előkészítéséhez ugyanakkor elengedhetetlenül szükségesek a pontos régészeti topográfiai adatok. Amennyiben ezek a tanulmány készítésekor hiányosak vagy nem állnak rendelkezésre, előállításuk vagy kiegészítésük feltétlenül szükséges. Több különböző, de nagyjából reális becslés született arra vonatkozóan, hogy a jelenleg ismert és nyilvántartott régészeti lelőhelyek száma alig egyötöde lehet valós régészeti örökségünknek.⁵ A Magyar Tudományos Akadémia nagyszabású vállalkozása keretében végzett Magyarország Régészeti Topográfiája (MRT) szisztematikusan és kellő alaposítással készült, de egyrészt az ország egészének csak töredékét (11,7%) fedi le,⁶ másrészt a benne szereplő adatokat az elmúlt évtizedek antropogén hatásai következtében újraértékelni és pontosítani szükséges.

Az előzetes régészeti hatásvizsgálat létjogosultsága tehát szakmai és beruházói oldalról egyaránt megkérdőjelezhetetlen. Más aspektusból viszont ki kell jelenteni, hogy különösen a nagy beruházások esetében a hatástanulmány keretei között alkalmazott kutatási módszerek (adattári gyűjtés, terepbejárásos felszíni lelőhelylokalizáció, stb.) kevésnek bizonyultak a szük-

⁵ WOLLÁK 2009, Fig. 6. 5; MESTERHÁZY – STIBRÁNYI 2011, 2–4; REMÉNYI – STIBRÁNYI 2011, 192; REMÉNYI 2012, 8.

⁶ REMÉNYI – STIBRÁNYI 2011, 192; REMÉNYI 2012, 8.

séges régészeti tevékenységek pontos tervezhetőségéhez. Ennek következtében – és itt nemcsak a tanulmányt készítők felelősségét, hanem a jogszabályi keretek adta lehetőségeket is hangsúlyozni kell – a múltban néhány olyan hatástanulmányról is lehetett hallani, amelyek jelentős mértékben alul-, illetve túlméretezték egy-egy beruházás régészeti érintettségét.⁷ Ennek következtében viszont az is előfordulhatott, hogy beruházói oldalról jelentős időbeli késedelem, illetve többletköltség keletkezett.⁸ A jogi szabályozás hiányosságaiból adódó durva szakmai hibák azonban mégsem tekinthetők általánosnak. Az esetek többségében ezek a munkák megfelelő régészeti topográfiai megalapozottsággal és kellő szakmai igénnyel készültek.

A közelmúltban számos tudományos kutatás és régészeti mintaprojekt indult egy-egy mikrorégió régészeti topográfiájának a megrajzolására. A hatástanulmányokhoz kapcsolódó topográfiai kutatások azonban ezektől lényegesen különböznek. Alapvető eltérés, hogy a vizsgált terület kiválasztását nem tudományos feltárási cél, hanem közigazgatási eljárás megindítása jelöli ki. Beépített belváros, újratelepítendő erdő, rekultiválandó hulladéklerakó vagy település-rekonstrukcióval összekapcsolt barnamezős beruházás egyaránt lehet célterület. Olyan helyek ezek, amelyeket a tudományosan tervezett szisztematikus régészeti kutatás a belátható nehézségek és a várhatóan csekély eredmények miatt rendszerint elkerül. A hatástanulmányt megelőző topográfiai munka azonban a hagyományos terepi megfigyelésen túl jelentős mértékben a közhiteles lelőhely-nyilvántartási adatbázisra, továbbá a múzeumi adattárak feljegyzéseire, régi térképekre és a szakirodalomra, valamint a helyi szinten fellelhető adatokra támaszkodik. Ugyanakkor tény, hogy a jogszabály által kötött közigazgatási eljárási rend betartása esetén csak ritkán van lehetőség vegetációmentes időszakban szisztematikus terepbejárásos lokalizációra, ezért a kutatás súlypontja rendszerint a már meglévő adatok feldolgozására tevődik.

Nem vitás, hogy a régészeti örökség védelme érdekében az alaposság és a kellő körültekintés elkerülhetetlen a hatástanulmányok készítése során. Az eljárás során számos új adat válhat ismertté és rendszerint a lehetőségekhez mérten teljességre törekvő állapotfelmérés készül. Szerencsés esetekben új lelőhelyeket lehet lokalizálni, máskor a már meglévőkre vonatkozó adatok gazdagodhatnak. A jelenlegi jogszabályi környezet az ország összes települési közigazgatási egységének előírja a településrendezési eszközök időszakos felülvizsgálatát, amely egyúttal új örökségvédelmi állapotfelmérést és hatásvizsgálatot tehet szükségessé. Ilyen módon a hatástanulmány nem csupán pillanatnyi örökségvédelmi célokat szolgál, hanem hosszabb távon a régészeti lelőhelyek állapotának időbeli változásait is feltárja.

1997-től a Kulturális Örökség Igazgatósága (KÖI) feladatává vált az ismertté vált régészeti lelőhelyek nyilvántartása, amelyet 2002-től a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által vezetett, központi egységes hatósági nyilvántartás váltott fel.⁹ A régészeti lelőhelyek azonosításának legfontosabb eleme a koordinátákkal jellemezhető kiterjedés,¹⁰ illetve ezen túlmenően a közigazgatási azonosításhoz szükséges földrészletek helyrajzi számainak a meghatározása. A hatósági munka során és/vagy a régészeti feltárások által ismertté vált, elhelyezkedésükkel és kiterjedésükkel azonosított lelőhelyek egységes térinformatikai adatbázisba történő integrálása 2009 januárjában kezdődött meg. Ez a munka jórészt terepi lokalizációk alapján készült, a lelőhelyek térbeli kiterjedését ábrázoló, a szakmai szlengben csak „krumpliknak” nevezett

⁷ Például a MOL ukrán-magyar határ és Szeged-Algyő közötti gázvezetékének Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szakaszán készült örökségvédelmi hatástanulmány 52 régészeti lelőhelyet regisztrált, amelyből a későbbi feltárások során 38 bizonyult valós régészeti lelőhelynek. ISTVÁNOVITS 2011, 143–146.

⁸ SZALONTAI 2011, 171–181.

⁹ FEKETE 2011, 162.

¹⁰ A régészeti lelőhely fogalmáról részletesen: REMÉNYI – STIBRÁNYI 2011, 189–190.

kézi rajzok térinformatikai poligonokká konvertálásával.¹¹ Ebből azonban sajnálatos módon az következett, hogy a 2009. évet megelőzően a hatóságnak csak korlátozott lehetőségei voltak adott beruházásokkal kapcsolatos régészeti adatok elérésére, illetve a meglévő adatok ellenőrzésére.¹² Ilyen helyzetben 2009. előtt a hatósági döntés előkészítésének kézenfekvő módja a külső szakértő által készített örökségvédelmi hatástanulmány volt. A hatástanulmány számba vette, helyzetükben és kiterjedésükben is meghatározta az örökségvédelmi elemeket, továbbá megoldási javaslatokat fogalmazott azok megőrzésére vagy kárenyhítésére vonatkozóan. Ezt követően a hatóság az adatok és javaslatok alapján, továbbá a jogszabályi előírásokat figyelembe véve hozta meg határozatát.

Más aspektusból viszont a fentiekből adódó jelentős probléma volt, hogy a használható informatikai háttér létrehozásáig és a nyilvántartott adatok revíziójának lezárultáig¹³ a hatóságnak aligha volt módja a hatástanulmányban szereplő adatok megfelelő ellenőrzésére. Másrészt ebben a szisztémában nyilvánvalóan elkerülhetetlen volt, hogy a sok, alaposan összeállított munka mellett néhány olyan, nem kellő körültekintéssel összeállított tanulmány is megszületett, amely utóbb a magyarországi régészet egészére rossz fényt vetett, aminek hatását a mai napig tapasztalhatjuk.¹⁴ Mindettől függetlenül az örökségvédelmi hatástanulmányok készítésének számos pozitív aspektusa volt és van a magyarországi lelőhelyek felderítésében.

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK ÁLLAPOTFELMÉRÉSE

Az örökségvédelmi hatásvizsgálat egyik legfontosabb eleme a nyilvántartott régészeti lelőhelyek állapotának a felmérése. Az ezredfordulót megelőzően – a különböző topográfiai projekteket leszámítva¹⁵ – a régészeti lelőhelyeket többnyire csak leletmentés vagy valamely tervezett feltárási mód kapcsán járták be és írták le. Ugyanakkor a régészeti jelenségek elhelyezkedésére és állapotára utaló régi feljegyzések csak a legkritkább esetben tekinthetők teljes körűnek, többnyire csak egy-egy fél mondatból értesülünk a lelőhely helyzetéről, illetve az azt ért – sok esetben káros – hatásokról.¹⁶ Az egyes feljegyzések között pedig gyakran évek, évtizedek teltek el úgy, hogy a régészeti értékeket jelentős antropogén hatások érték. A lelőhelyeket felkereső régész ma is gyakran tapasztalhatja a korábban dokumentált körülmények megváltozását. Az elmúlt évtizedekben esetenként előfordult, hogy a jogszabályok megkerülése vagy a régészeti érdek nem kellő érvényesülése miatt múltunk emlékei károsodtak vagy éppen elpusztultak. Dunakeszi határában például a korábban lokalizált lelőhelyek területén, ma már csak egy kavicsbánya vízzel teli gödrei találhatóak (2. ábra).¹⁷ Az ilyen, de még a kevésbé

¹¹ FEKETE 2011, 164, 9. jegyzet.

¹² A KÖH adatbázisában a 2009. január 19-i állapot szerint nyilvántartott régészeti lelőhelyek száma 57 340 volt, amelyből csupán 51%-ot tett ki a topográfiai elhelyezkedésével és kiterjedésével azonosított lelőhely, míg 28% közigazgatási adatokkal is rendelkezett. A nyilvántartás fejlesztését jól szemlélteti, hogy két évvel később a térinformatikai adatokkal rendelkező lelőhelyek aránya már 79%, a helyrajzi számokkal is definiált lelőhelyeké pedig 75% lett. FEKETE 2011, 167–168.

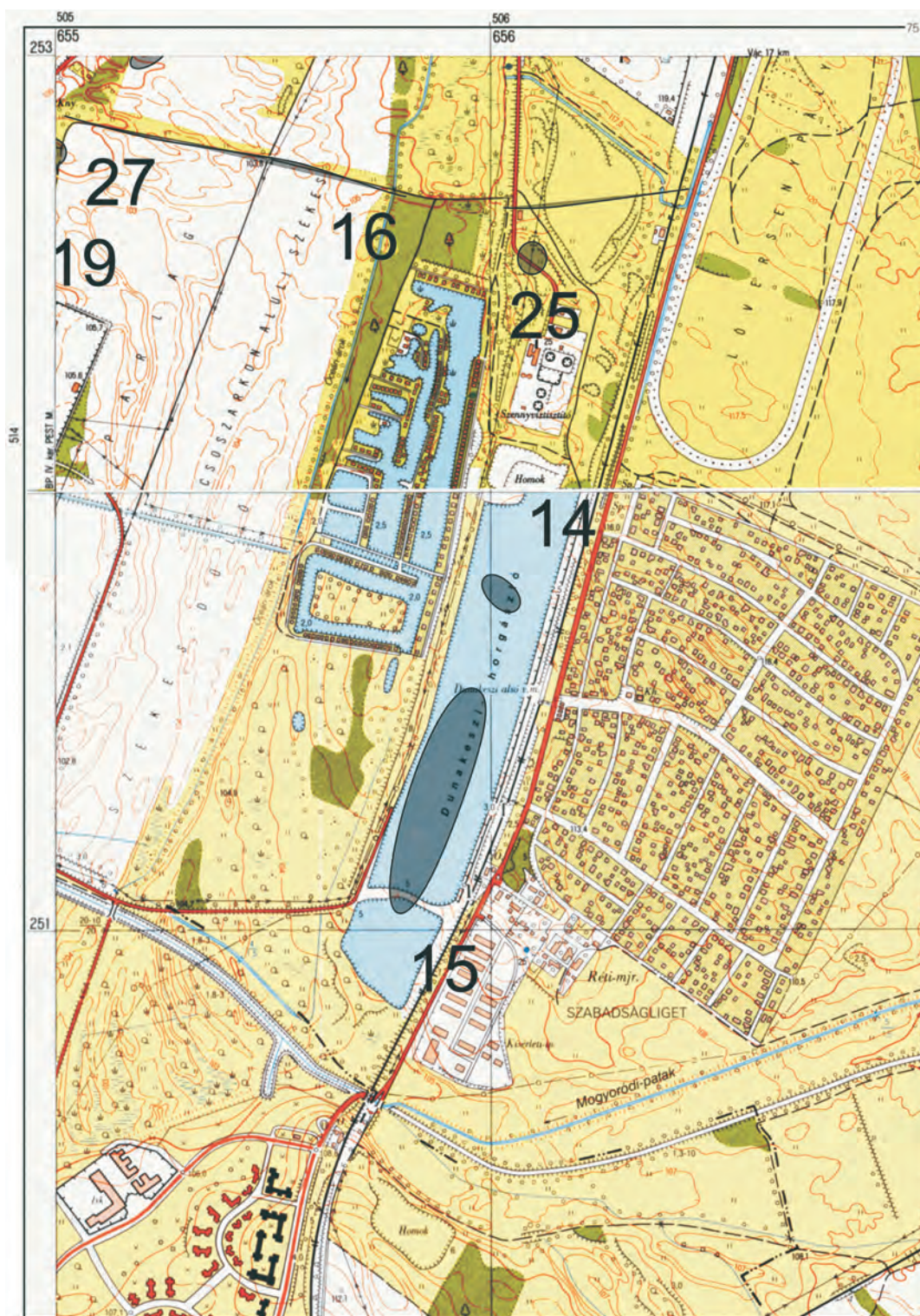
¹³ Az adatok revízióját követően a nyilvántartott régészeti lelőhelyek száma 66 865-ről (2013) 56 418-ra csökkent (2014). Forrás: Újlaki Zsuzsanna *A régészeti örökség védelme, főszabályok* című prezentációjának 5. diája: <http://www.terc.hu/tudastar/vetített-eloadasok-regeszet>.

¹⁴ SZALONTAI 2011, 173.

¹⁵ Példaként említjük a Hortobágy déli pusztáin és a szomszédos Hajdúság, illetve Jász-Nagykun-Szolnok megye területén található kunhalmok állapotfelmérését. TÓTH – TÓTH 2003, 95–111; TÓTH 2007, 42–59.

¹⁶ Kiragadott példák: "... temető 3 sírjára találtak rá homokbányászás alkalmával." PATAY 1958, 20; vagy "... leletmentés alapján megismert lelőhelyen nagyarányú földkitermelés folyt." PATAY 1959, 26.

¹⁷ Dunakeszi-Hegyregjáró-dűlő. MRT 9, 5/14–15. lh.

2. ábra. Az MRT által Dunakeszi határában lokalizált régészeti lelőhelyek területén keletkezett, felhagyott bányatavak. MRT 9, 5/14–15. lelőhely.

Lelőhelyek EOV 1:10 000 térképre illesztve, készítette: Tankó Károly.

Fig. 2. An example of anthropogenic effects on archaeological sites located by the MRT project: quarry lakes formed in abandoned gravels pits near Dunakeszi.

Default map: Unified National Map System, scale: 1:10 000. By Károly Tankó.

drasztikus változások rögzítése is feltétlenül szükséges, mivel lelőhelyek történetének értelmezéséhez sok esetben elengedhetetlen a jelenkori antropogén hatások alapos ismerete.¹⁸ E tekintetben jó lehetőséget biztosít az örökségvédelmi hatástanulmány, amelynek felülvizsgálata időről-időre szükségessé válik, és kötelező eleme a régészeti lelőhelyre vonatkozó, fényképpel is dokumentált állapotfelmérés. Ezeket az adatokat nyilvántartásba véve és megfelelő módon értékelve átfogó képet kaphatunk egy lelőhely, adott terület, de akár az egész ország régészeti lelőhelyeinek állapotáról, továbbá az őket érő káros vagy kedvező folyamatokról és azok irányáról. Idővel pedig akár az egyes lelőhelyek tekintetében, de régiók szintjén is nyomom követhetők azok a tendenciák, amelyek meghatározzák a kulturális örökség elemeinek eredeti állapotukban való megőrzését és kutathatóságát (például erózió, beépítés, stb.),¹⁹ illetve esetenként indokolttá teszik a régészeti lelőhelyek magasabb szintű (miniszteri rendeletbe foglalt fokozott vagy kiemelt) védelem alá vonását. Ehhez azonban elengedhetetlen a folyamatos és megfelelően dokumentált helyszíni szemle, amelynek megfelelő módja lehet az azt megalapozó állapotfelmérő bejárás, amire az örökségvédelmi hatástanulmány is épül. A jelenlegi jogi szabályozás szerint a településrendezési eszközök felülvizsgálata – ide értve az örökségvédelmi hatástanulmányt is – tíz évenként esedékes,²⁰ tehát az állapotfelmérésre a nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében tíz évente legalább egyszer sort kell(ene) keríteni.

NYILVÁNTARTOTT RÉGÉSZETI LEŐHELYEK ADATAINAK PONTOSÍTÁSA

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyilvántartott lelőhelyek térképi jelölése és a terepbejárás során gyűjtött leletanyag elhelyezkedése gyakran olyan eltérést mutat, amely a kiterjedés korrigálását teszi szükségessé.²¹ Néha már a hatástanulmányt megelőző adatgyűjtés során nyilvánvalóvá válik a térképi jelölés pontatlansága. Konkrét példaként említendő Szob-Kőzúzó lelőhely (11 666.), amely a nyilvántartásban eredetileg két olyan, eltérő poligonnal szerepel (3. ábra), ami már az MRT térképe alapján is valószerűtlennek tűnik. A híres kelta sírokra utaló eredeti dokumentációba betekintve pedig teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a nyilvántartás lokalizációs adatai hibásak, és a sírok valójában egészen máshol kerültek elő. Ezt követően az örökségvédelmi hatástanulmányba már a helyes adatok kerültek, majd az eredeti ásatási dokumentáció alapján a nyilvántartásnak is lehetősége nyílt az adatok korrigálására (4. ábra).

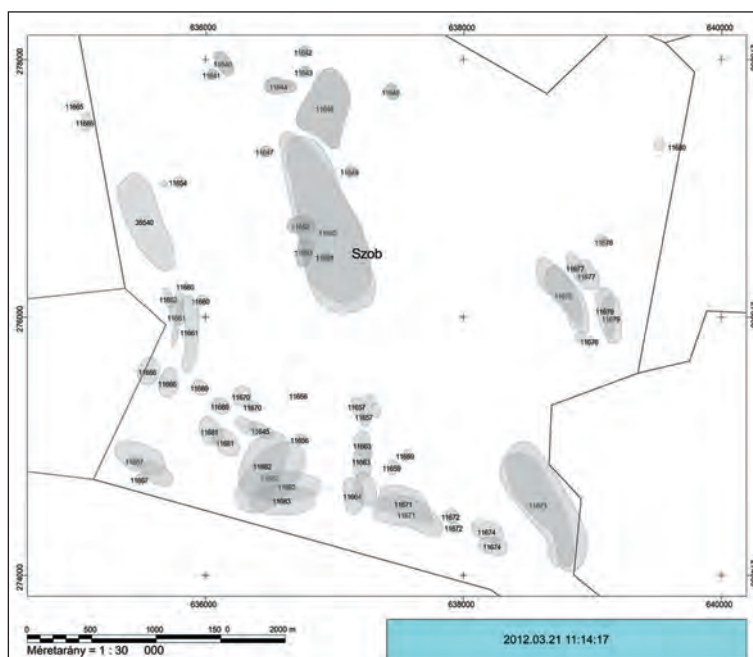
Egy másik tipikus hiba a szakmailag megalapozatlan lelőhely-bejelentésből adódó helytelen lelőhely-meghatározás a nyilvántartásban. Néha érthetetlen okból – különösen ipari parkoknál és fejlesztési területeken vagy ezek közvetlen szomszédságában – hatalmas lelőhely-komplexumokat tüntettek fel. Konkrét példaként említjük a Budapest XXII. kerület M5 és M0 autópályák kereszteződésénél, a Nagykőrösi piac és bevásárlóközpont szomszédságába lokalizált, 9 km hosszú és 7 km széles, több száz hektáros 66 796. számú lelőhely (5. ábra). Ennek a lelőhely-

¹⁸ Ludas-Varjú-dűlő lelőhelyen például a számba vett kb. 900 jelenségből végül csak kb. 100 bizonyult régészeti objektumnak. A számozott jelenségek többsége ugyanis olyan cölöpnymom volt, amely korábban a lelőhelyen létesített, de azóta feledésbe merült szőlőültetvényhez tartozott. DOMBORÓCZKI 2004, 7.

¹⁹ A hortobágyi kunhalmok állapotfelmérése során több halom esetében bizonyítható volt, hogy azok az elmúlt 40 év során semmisültek meg. TÓTH – TÓTH 2003, 3. táblázat.

²⁰ „Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni.” 2001. évi LXIV. tv. a kulturális örökség védelméről 85/A. § (1)

²¹ STIBRÁNYI 2012b, 47. ábra.

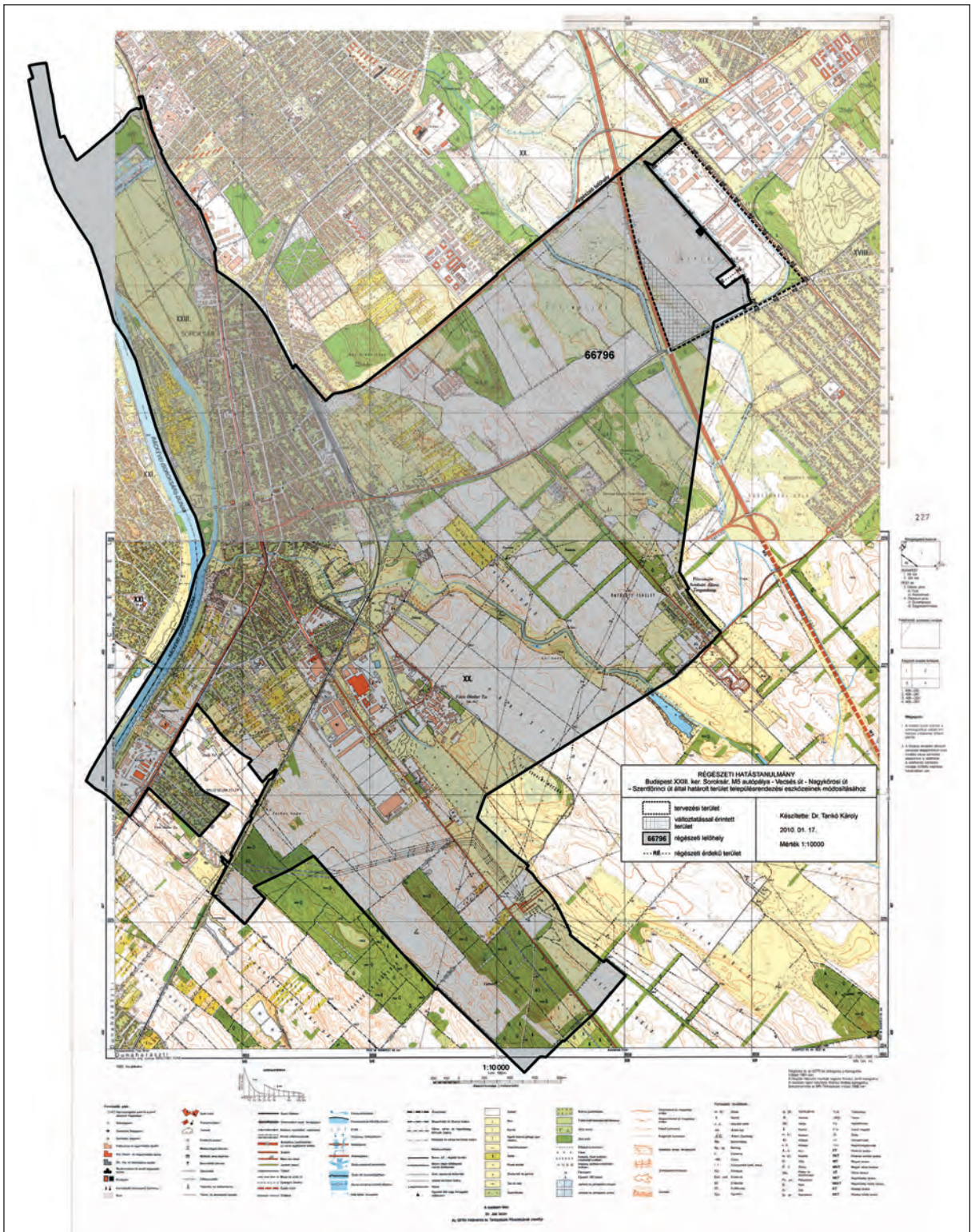
3. ábra. Eltérő helyzetű, egymást csak részben fedő lelőhely-poligonok Szob közigazgatási területén. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nyilvántartásának adatszolgáltatása 2012-ben.

Fig. 3. Partly overlapping site polygons on the administrative territory of Szob in the register of the National Office of Cultural Heritage in 2012.

4. ábra. Az MRT lelőhely-adatai (fekete-piros szaggatott vonal) és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nyilvántartásából származó adatok (szürke poligonok) eltérése Szob közigazgatási területén, 2012-ben. Térképre illesztette: Tankó Károly.

Fig. 4. Fitting the sites known from the MRT survey (black-and-red dashed lines) to the data of the National Office of Cultural Heritage (grey polygons). Map by Károly Tankó.

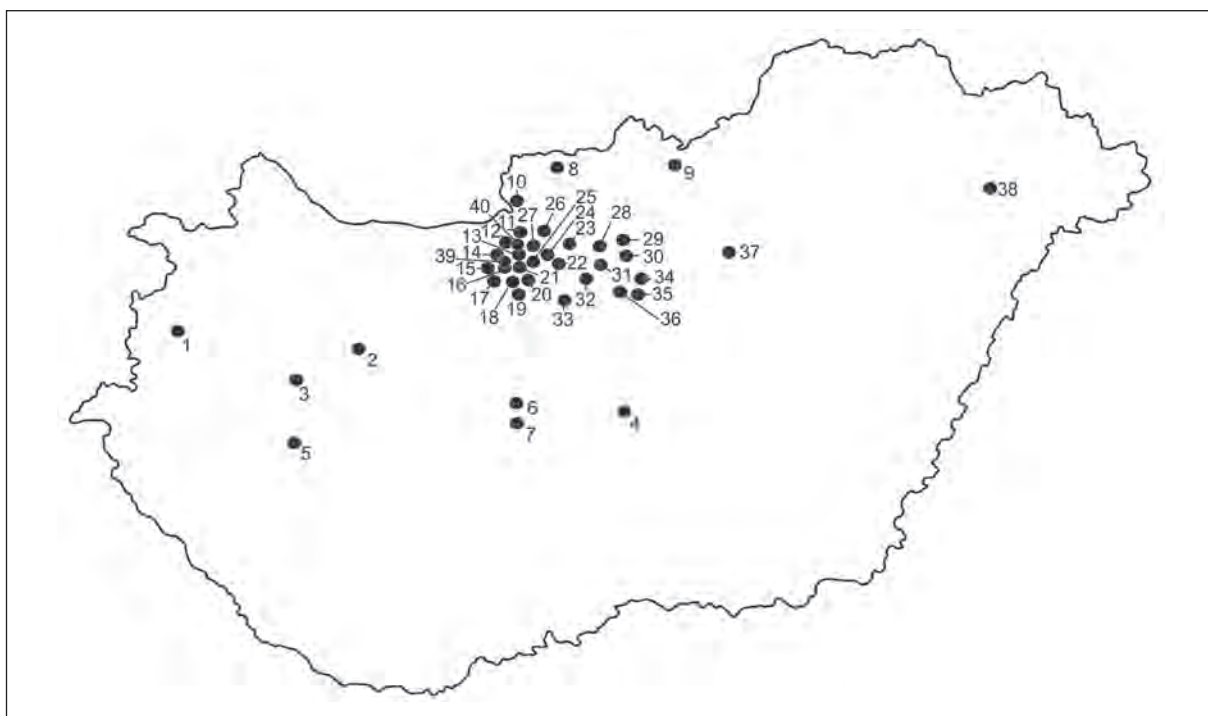
5. ábra. Szakmailag indokolatlan kiterjedésű „régészeti lelőhely” Soroksár határán Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2010-es adatszolgáltatása EOV 1:10 000 térképlapra illetve. Térképre illesztte: Tankó Károly.

Fig. 5. A registered archaeological site with professionally unjustified extent on the outskirts of Soroksár (2010). Map by Károly Tankó.

nek a közigazgatási beosztáshoz igazodó, de a terepformákat teljesen figyelmen kívül hagyó határai szakmailag alátámaszthatatlanok és így a beruházói oldallal szemben teljesen védhetetlenek. A „régészeti lelőhely” hatásvizsgálat alá vont, a jelenkorban feltöltött lápos területén például régészeti érintettségre nem utalt semmi, ugyanakkor a korábbi dokumentumokból sem derült ki, hogy mi indokolta a kérdéses terület lelőhelyként való bejelentését. Az ilyen és hasonló hibák jelzése a hatóság felé kulcsfontosságú a nyilvántartásban szereplő adatok szakmai hitelessége és a hatástanulmány megállapításainak védhetősége szempontjából.

ÚJONNAN ISMERTTÉ VÁLT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK REGISZTRÁLÁSA

Az örökségvédelmi hatástanulmánynak jelentős szerepe volt az addig ismeretlen, illetve nyilvántartásba nem vett régészeti lelőhelyek lokalizálásában. Ennek szemléltetésére az azóta megszűnt Archeosztráda Kft. által a 2008 és 2013 közötti öt éves időszakban készített örökségvédelmi hatástanulmányok nyújtanak szemléltető adatokat. Az Archeosztráda Kft. az ország egész területén, de főleg Pest megyében vállalt ilyen megbízásokat (6. ábra). Öt év alatt 28 hatáselemzés készült, ezek összesen 582 régészeti lelőhelyet érintettek. Ebből 497

6. ábra. Az Archeosztráda Kft. által 2008–2013 között készített örökségvédelmi hatástanulmányokkal érintett települések. Forrás: www.archeosztrada.hu.

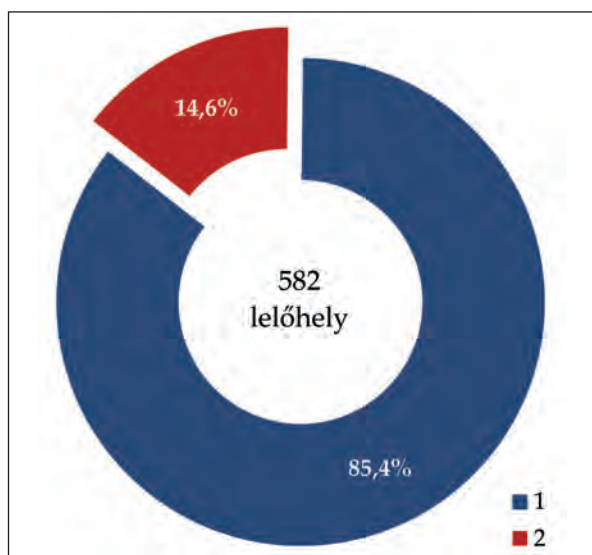
Fig. 6. The cultural heritage impact assessments made by Archeosztráda Kft. between 2008 and 2013. Source: www.archeosztrada.hu.

- 1: Csénye; 2: Veszprém; 3: Ukk; 4: Fülöpháza; 5: Révfülöp; 6: Dunaújváros; 7: Kisapostag;
 8: Borsosberény; 9: Mátraterenye; 10: Szob; 11: Kesztlőc; 12: Pilisjászfalu; 13: Pomáz;
 14: Pilisszentlászló; 15: Herceghalom; 16: Zsámbék; 17: Biatorbágy; 18: Törökbálint; 19: Tárnok;
 20: Érd; 21: Budaörs; 22: Budapest XXIII. ker. Soroksár; 23: Pécel; 24: Kerepes; 25: Nagykovácsi;
 26: Budakalász; 27: Remeteszőlős; 28: Csömör; 29: Maglód; 30: Aszód; 31: Péteri;
 32: Bénye; 33: Gomba; 34: Monor; 35: Nyáregyháza; 36: Vasad; 37: Tarnaszentmiklós;
 38: Nyíregyháza; 39: Tinnye; 40: Dunakeszi.

(85%) nyilvántartott és 85 (15%) a vizsgálat révén újként ismertté vált régészeti lelőhely volt (7. ábra). A régészeti hatástanulmány szerepe az új lelőhelyek megismerésében még szembe-tűnőbb, ha külön vizsgáljuk az MRT kötetekben publikált és a szisztematikus bejárással még kutatatlan közigazgatási egységeket. Az MRT során korábban feltérképezett 16 településről új régészeti lelőhely csak egy esetben (Biatorbágy) került elő. Fontos megjegyezni továbbá, hogy ezekben az esetekben a nyilvántartásból származó adatok szinte kizárólag az MRT adatai voltak és csak ritkán fordult elő, hogy az MRT készítését követően a rendszer újabb adattal gazdagodott volna (8. ábra). E tekintetben megalapozottan kijelenthető, hogy az MRT adatai ma is megfelelően használhatók egy-egy adott települési egység régészeti topográfiajának a megajzolásakor.

Más kép tárul elénk, ha azokat a településeket vesszük szemügyre, ahol az MRT vagy más, hozzá hasonlóan szisztematikus gyűjtés keretében még nem került sor terepbejárásra. Ezekben az esetekben a már nyilvántartott adatok mellett jelentős számú új régészeti lelőhely vált ismertté. A 12 közigazgatási egység adatait összesítő gyűjtés esetében például szembe-tűnő, hogy a régészeti lelőhelyek 62,5%-a a hatástanulmányt megalapozó terepbejárások során került azonosításra (8. ábra).²² Különösen kirívó ez a Pest megyei Nyáregyháza esetében, ahol a hatóság által nyilvántartott 2 lelőhely mellett 25 új került elő (!), vagyis itt az új lelőhelyek aránya 90% felett volt. Ez azonban nem tekinthető egyedi esetnek: Kisapostag, Monor vagy Maglód vizsgálata annak ellenére jelentős számú új lelőhelyet eredményezett, hogy a hatásvizsgálathoz kapcsolódó terepi bejárás korántsem volt olyan mértékben szisztematikus, mint az MRT kötetek készítését megelőző gyűjtőmunka. Mindez nyilvánvalóvá teszi a régészeti hatástanulmányok készítésének fontosságát a még ismeretlen régészeti lelőhelyek felderítése érdekében, különösen azokon a területeken, ahol az MRT vagy más szisztematikus gyűjtés keretében még nem került sor terepi felderítésre.

²² Újként azonosított, a nyilvántartásban korábban nem szereplő lelőhelyek voltak: Bénye-Templom-hegy 2; Bénye-Patai-rét; Bénye-Kisasszony-völgy; Bénye-Fő u. 138; Bénye-Alszeg; Bénye-Kishegy; Biatorbágy-Vasútállomás; Csénye-Paplánya-dűlő; Fülöpháza-Csatár-tanya; Fülöpháza-Szívós-szék 1; Fülöpháza-Szívós-szék 2; Fülöpháza-Ballószegi-dűlő; Fülöpháza-Kondor-dűlő 1; Fülöpháza-Kondor-dűlő 2; Kisapostag, Pentelei határnál; Kisapostag, Szeméttelép; Kisapostag, Zártkertek; Kisapostag, Zártkertek (nyugat); Kisapostag, Zártkertek (dél); Kisapostag, „Sarkantyúí” magaspárt (észak); Kisapostag, „Sarkantyúí” magaspárt (dél); Kisapostag, Intercisa 4. őrtorony; Kisapostag Halastó (észak); Kisapostag Halastó (közép); Kisapostag Halastó (dél); Kisapostag, Csárda; Kisapostag, Ady Endre utca 7–8; Kisapostag, Lencsés-hegy; Kisapostag, Intercisa 14. őrtorony; Kerepes-16. sz. lelőhely; Maglód-Órház-dűlő; Maglód-Sáros-földek; Maglód-Széles-dűlő 1; Maglód-Széles-dűlő 2; Maglód-Ecseri-oldal; Maglód-Gyömrői-oldal; Monor-Kenderes-alja; Monor-Szennyvíztisztító; Monor-Becker-tanya; Monor-Kisgöröngy; Monor-Hegyesi-dűlő; Monor-Száraz-oldal; Monor-Források-dűlő 1; Monor-Források-dűlő 2; Monor-Paplapos 1; Monor-Paplapos 2; Monor-Paplapos 3; Monor-Paplapos 4; Monor-Alsómajor-dűlő; Nyáregyháza-Nagy-dűlő; Nyáregyháza-Újlengyeli műút; Nyáregyháza-Zsengellér-dűlő 1; Nyáregyháza-Zsengellér-dűlő 2; Nyáregyháza-Zsengellér-dűlő 3; Nyáregyháza-Zsengellér-dűlő 4; Nyáregyháza-Gulya-járás 1; Nyáregyháza-Gulya-járás 2; Nyáregyháza-Proli-földek; Nyáregyháza-Zsellér-földek; Nyáregyháza-Pótharaszt 1; Nyáregyháza-Pótharaszt 2; Nyáregyháza-Pótharaszt 3; Nyáregyháza-Pótharaszt 4; Nyáregyháza-Pótharaszt 5; Nyáregyháza-Pótharaszt 6; Nyáregyháza-Pótharaszt 7; Nyáregyháza-Pótharaszt 8; Nyáregyháza-Pótharaszt 9; Nyáregyháza-Pótharaszt 11; Nyáregyháza-Dánosi-dűlő 1; Nyáregyháza-Dánosi-dűlő 2; Nyáregyháza-Csévi-határ 1; Nyáregyháza-Csévi-határ 2; Nyáregyháza-Csévi-határ 3; Nyáregyháza-Sóstóhegy-Varjas; Nyáregyháza-Spiczmüller-tanya; Péteri-Parlagi-földek 1; Péteri-Parlagi-földek 2; Péteri-Kertekalja; Péteri-Horgásztanya; Tarnaszentmiklós-Bácsasarok; Tarnaszentmiklós-Hanyi; Tarnaszentmiklós-Kállai-halom; Tarnaszentmiklós-Hamvajárás; Tarnaszentmiklós-Hármas-halom.

7. ábra. Az Archeosztráda Kft. által 2008–2013 között készített örökségvédelmi hatástanulmányokban szereplő 1: nyilvántartott és 2: újként azonosított régészeti lelőhelyek százalékos megoszlása. Forrás: www.archeosztrada.hu, készítette: Tankó Károly.

Fig. 7. The percentage distribution of 1: registered and 2: newly identified archaeological sites analysed in the cultural heritage impact assessments made by Archeosztráda Kft. between 2008 and 2013. Made by Károly Tankó.

Más aspektusból viszont meg kell jegyezni, hogy a régészek által megfogalmazott „örökségvédelmi hatástanulmány nem készülhet úgy, hogy nem előzte meg terepbejárás”²³ irányelvet – jóllehet a legtöbben a gyakorlatban is alkalmazzák – a jogszabályok nem tették kötelezővé²⁴, ezért általában a készítő lelkiismeretén múlt, hogy a tanulmány kizárólag a nyilvántartott régészeti lelőhelyek kataszterére, vagy érdemi új lelőhely-felderítésre is alapozott. Ezért általánosságban kijelenthető, hogy az elkészült munkák színvonala változó és bizony néhány sajnálatosan kirívó esetben teljesen alkalmatlan volt a régészeti kockázatelemzésre.²⁵

A fentieket összegezve kijelenthető, hogy a közelmúltban megjelent szakmai kritikákkal szemben, amelyek az örökségvédelmi hatástanulmány hiányosságait hangsúlyozva a prediktív régészeti modellezést és az előzetes régészeti dokumentációt helyezik előtérbe,²⁶ a településrendezési eszközök felülvizsgálatánál a gyorsaság és költséghatékonyság tekintetében továbbra is az örökségvédelmi hatástanulmány alkalmazása az optimális megoldás. A kellő alapossággal és megfelelő alátámasztó dokumentációval készült örök-

ségvédelmi hatástanulmány megfelelő alapot teremthet a kulturális örökség elemeinek, ezen belül a régészeti lelőhelyek településtervezési szintű védelmére.

Kétségtelen tény, hogy az ország egész területét az MRT programban felvázolt módon, a modern technika adta módszerekkel kiegészített szisztematikus terepbejárásokkal kellene kutatni. Ez az eljárás azonban meglehetősen költséges és jelentős erőforrásokat igényel. Ezért úgy tűnik, hogy még mindig az örökségvédelmi hatástanulmány készítéséhez kapcsolódó lelőhelylokalizáció a megfelelő hatékonysággal használható módszer az új lelőhelyek azonosítására.²⁷ Mindaddig tehát, amíg az MRT programot kellő források hiányában nem sikerül az egész országra kiterjeszteni, az örökségvédelmi hatástanulmányt megelőző terepi munka az egyedüli, amely minden település esetében legkevesebb tíz évenként szükségessé teszi a nyilvántartott régészeti lelőhelyek állapotfelmérését és az újként ismertté váló lelőhelyek regisztrálását. Ennek azonban alapfeltétele a fent már idézett mondat: „örökségvédelmi

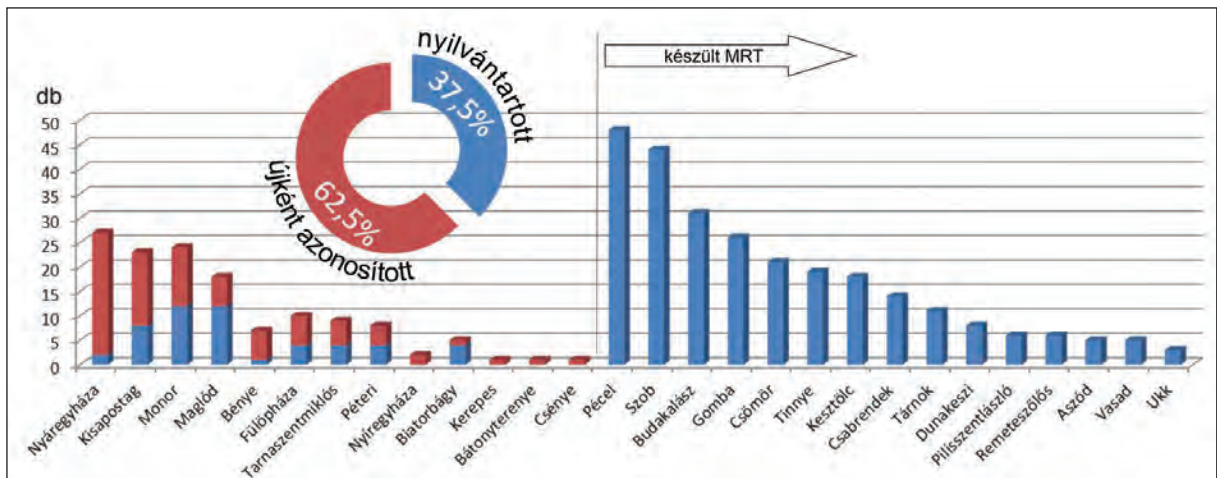
²³ JANKOVICH-BÉSÁN 2011, 18.

²⁴ A 2017. évtől a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet a települési és a döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányok készítésekor a újonnan beépítésre szánt és a változtatással érintett területek esetén előírja a régészeti örökség terepbejárással történő felmérését.

²⁵ REMÉNYI 2012, 9.

²⁶ REMÉNYI – STIBRÁNYI 2011; REMÉNYI 2012; MESTERHÁZY 2012; MESTERHÁZY – STIBRÁNYI 2012.

²⁷ STIBRÁNYI 2012b, 25.

8. ábra. Az Archeosztráda Kft. által 2008–2013 között készített örökségvédelmi hatástanulmányokkal vizsgált 1: nyilvántartott és 2: újként azonosított régészeti lelőhelyek mennyiségi megoszlása településenként, különös tekintettel azokra a közigazgatási egységekre, ahol korábban már készült MRT. Forrás: www.archeosztrada.hu. Készítette: Tankó Károly.
 Fig. 8. The quantitative distribution of 1: registered and 2: newly identified archaeological sites analysed in the cultural heritage impact assessments made by Archeosztráda Kft. between 2008 and 2013, with special regard to the administrative units surveyed during the MRT project.
 Source: www.archeosztrada.hu. Made by Károly Tankó.

hatástanulmány nem készülhet úgy, hogy nem előzte meg terepbejárás”. A másik oldalról viszont el kell fogadni, hogy egy településrendezési eljárás során sem időben, sem anyagiakban nincs lehetőség az MRT által példaként állított és mindenre kiterjedő kutatásra. Nincs mód több éven át, különböző vegetációs időszakokban ugyanazt a területet többször bejárni. Lehetőség van azonban a már nyilvántartott lelőhelyekre vonatkozó adatainkat korrigálni vagy kiegészíteni, továbbá a prediktív régészeti modellezéssel megjelölt,²⁸ vagy a szakmai tapasztalat alapján régészeti lelőhelynek kedvezőnek tűnő területeken terepi megfigyelést végezni. Tehát a hatástanulmány létjogosultsága továbbra is létezik, mint módszert pedig a prediktív régészeti modellezést követően, és az előzetes régészeti dokumentáció készítését megelőzően célszerű alkalmazni. Más szóval a tervezési fázisban a prediktív régészeti modellezés, a fejlesztési koncepció kidolgozásánál az örökségvédelmi hatástanulmány, a konkrét beruházás-előkészítéshez pedig az előzetes régészeti dokumentáció javasolt (1. ábra). Ha ez a felvázolt folyamat minden lépésénél megvalósul, akkor sem a beruházót, sem a régészetet nem értheti nagy meglepetés, továbbá a jövőben az örökségvédelmi feladatok is pontosabban tervezhetőek lesznek.²⁹

²⁸ A prediktív régészeti modellezés módszertanáról: PADÁNYI-GULYÁS 2012, 28–38.

²⁹ A jelen tanulmány a 2015. évi konferencia-előadás leírata, ezért elsősorban a megelőző időszak tendenciáit tükrözi. Utalni kell azonban arra, hogy a 2016. év végén született 496/2016. (XII. 28.) Korm. rendelet jelentősen módosította az örökségvédelmi hatástanulmányra vonatkozó jogi szabályozást.

IRODALOM

- DOMBORÓCZKI 2004 DOMBORÓCZKI László: Régészeti kutatások Ludas-Varjúdűlőn 1998 és 2002 között (előzetes jelentés). In: *Régészeti Kutatások Magyarországon 2002*. Szerk.: Kisfaludi Júlia. Budapest 2004. 5–24.
- FEKETE 2011 FEKETE J. Csaba: A régészeti lelőhelyek nyilvántartásának jogtörténete, alkalmazott módszerei és korszerű térinformatikai lehetőségei. In: „Fél évszázad terepen.” *Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 161–172.
- ISTVÁNOVITS 2011 ISTVÁNOVITS Eszter: Nagyberuházásokat megelőző régészeti kutatások néhány tanulsága Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: „Fél évszázad terepen” *Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 141–149.
- JANKOVICH-BÉSÁN 2011 JANKOVICH-BÉSÁN Dénes: Terepbejárás. In: *Régészeti kézikönyv*. Szerk.: Müller Róbert. Budapest 2011. DVD, online 17–28. <http://regeszet.org.hu/regeszeti-kezikonyv/>
- MRT 9 DINNYÉS István – KŐVÁRI Klára – KVASSAY Judit – MIKLÓS ZSUSZA – TETTAMANTI Sarolta – TORMA István: *A váci és a szobi járás. Pest megye régészeti topográfiája XIII/2*. Magyarország régészeti topográfiája 9. Szerk.: Torma István. Budapest 1993.
- MESTERHÁZY 2012 MESTERHÁZY Gábor: A prediktív modellek kritikái. In: Stibrányi Máté – Mesterházy Gábor – Padányi-Gulyás Gergely: *Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés*. Budapest 2012. 39.
- MESTERHÁZY – STIBRÁNYI 2011 MESTERHÁZY Gábor – STIBRÁNYI Máté: *Prediktív régészeti modellek és a magyar örökségvédelem*. Budapest 2011.
- MESTERHÁZY – STIBRÁNYI 2012 MESTERHÁZY Gábor – STIBRÁNYI Máté: A prediktív régészeti modellek alkalmazási lehetőségei. In: Stibrányi Máté – Mesterházy Gábor – Padányi-Gulyás Gergely: *Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés*. Budapest 2012. 40–41.
- PADÁNYI-GULYÁS 2012 PADÁNYI-GULYÁS Gergely: A prediktív modellezés módszertana. In: Stibrányi Máté – Mesterházy Gábor – Padányi-Gulyás Gergely: *Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés*. Budapest 2012. 28–38.
- PATAY 1958 PATAY Pál: Mátraszőlős-Királydomb. *Régészeti Füzetek* 1:10 (1958) 20.
- PATAY 1959 PATAY Pál: Mátraszőlős-Királydomb. *Régészeti Füzetek* 1:11 (1959) 26.
- RACZKY 2007 RACZKY Pál: Az autópálya-régészet helyzete Magyarországon. Módszerek és tapasztalatok az 1990 és 2007 közötti munkálatok alapján. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 5–36.

- REMÉNYI 2012
REMÉNYI László: *Lelőhely-diagnosztika: Problémák és megoldási javaslatok. Örökségvédelmi hatástanulmányok, előzetes régészeti dokumentáció.* Budapest 2012.
- REMÉNYI – STIBRÁNYI 2011
REMÉNYI László – STIBRÁNYI Máté: Régészeti topográfia: ugyanaz másként. In: *„Fél évszázad terepen” Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából.* Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 189–198.
- STIBRÁNYI 2012a
STIBRÁNYI Máté: Régészeti topográfiától a hatástanulmányig. In: Stibrányi Máté – Mesterházy Gábor – Padányi-Gulyás Gergely: *Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés.* Budapest 2012. 8–9.
- STIBRÁNYI 2012b
STIBRÁNYI Máté: Közigazgatási folyamatok és problémák. In: Stibrányi Máté – Mesterházy Gábor – Padányi-Gulyás Gergely: *Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés.* Budapest 2012. 23–25.
- SZALONTAI 2011
SZALONTAI Csaba: Az örökségvédelmi hatástanulmányok hatásfokáról. In: *„Fél évszázad terepen.” Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából.* Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 173–188.
- TÓTH – TÓTH 2003
TÓTH Albert – TÓTH Csaba: Kunhalmok állapotfelmérése a Hortobágy déli pusztáin és a szomszédos hajdúsági területeken. In: *Tisza-völgyi tájváltozások.* Szerk.: Tóth Albert. Kisújszállás 2003. 95–111.
- TÓTH 2007
TÓTH Csaba: Jász-Nagykun-Szolnok megye kunhalmainak állapotfelmérése. *Jászkunság* 50 (2007) 42–59.
- WOLLÁK 2009
WOLLÁK, Katalin: Listing – precondition of protection? In: *Listing Archaeological Sites, Protecting the Historical Landscape.* Ed.: Schut, Peter A. C. Brussels 2009. 53–62.

CULTURAL HERITAGE IMPACT ASSESSMENT AND ITS RELEVANCE FOR ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY

Károly Tankó

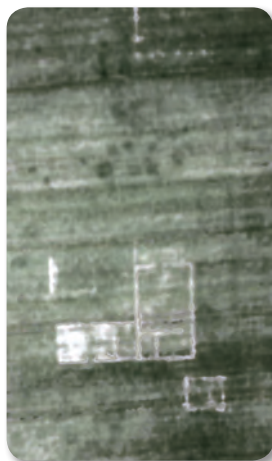
The introduction of the impact assessment system in Hungary in 2001 was an important step forward in cultural heritage management both in archaeological and in recent regional strategies. It meant that the urban and development planning process would henceforth include the cultural heritage as an element with an identical legal status as other environmental variables. Work during the past decade has clearly demonstrated the potentials of cultural heritage impact assessment (CHIA) as a tool for identifying, mapping and managing heritage in all its forms. A CHIA is carried out for areas with one or more possible archaeological sites that could be affected by a development project, which thus calls for a review of all project proposals in order to identify the ones that may have potential impacts on heritage.

This study discusses how CHIA has contributed to advances in identifying and mapping the archaeological heritage in Hungary. In the wake of urban growth as well as owing to the natural vegetation cover, many sites are hidden and yet unknown. The few systematic topographic surveys (such as the Archaeological Topography of Hungary project, MRT) in the past were limited to only a small part of the country (appr. 12%). However, all cities, towns and villages have to prepare a CHIA as part of the urban planning process every ten years. This calls for a comprehensive review of the previous history of a particular property's developments as documented in archival, historical, archaeological, written and visual records. Therefore, it offers a unique opportunity for a small-scale archaeological field survey on the property itself and in its immediate area. Several examples are cited of the many previously unknown sites that were identified, registered and mapped by the CHIA, and of how some mistakes in the data contained in the archaeological site register were corrected. A comparison between the MRT and CHIA reveals that they complement each other: new archaeological data is rarely found in the areas surveyed as part of the MRT project, while some 62% of newly registered sites lie in areas that have not been surveyed. Under these conditions, the relevance of CHIA is unquestionable. In sum, CHIA performed as part of urban planning currently represents the perhaps most effective and cheapest method for locating previously unregistered archaeological sites and for mapping the cultural heritage.

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY –
PAST, PRESENT AND FUTURE

Magyarország egyik legjelentősebb régészeti vállalkozása, az MTA Régészeti Intézete által több mint fél évszázaddal ezelőtt útjára indított *Magyarország Régészeti Topográfiaja* (MRT) című sorozat az ország egész területére kiterjedő adatgyűjtéssel a felszíni terepmunkával felderíthető lelőhelyek teljességre törekvő összegyűjtését és kiadását tűzte ki célul. Ma ez a munka 11 megjelent kötetnél és az ország teljes területe 12%-ának átvizsgálásánál tart, ami – bár komoly teljesítményt jelent – a program végét a beláthatatlan jövőben jelöli ki. A bizonytalanságot növelték a hagyományos módon készülő, egyre ritkábban megjelenő kötetek, melyek az MRT-hez kapcsolódó kutatások fokozatos leállítását vetítették előre.

Az MRT folytathatóságáról és digitális korszerűsítéséről – az első kötet megjelenésének 50 éves évfordulójához igazítva – 2015-ben nagyszabású konferencián tanácskoztak régészek, örökségvédelmi szakemberek, geofizikusok, geológusok, térinformatikusok és számos más szakma képviselői. Jelen kötetünk az akkor elhangzott, majd kiegészített, módszertanilag is újat hozó tanulmányokat teszi közzé. Ezek közös tanulsága, hogy a továbblépés jelentős intézményi, intézményközi összefogást és komoly szakmai tervezést igényel a régészeti kutatás akadémiai, egyetemi és közgyűjteményi területei között, bevonva az államigazgatás és az örökségvédelem szakembereit is. A szemléletében és módszereiben is megújuló sorozat reményeink szerint nemcsak a hazánk múltjáról szerzett tudományos ismereteket gyarapítja majd, hanem a nagyberuházások jobb tervezését és a várható régészeti emlékek hatékonyabb megmentését is segíteni fogja.

